

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Філософський факультет
Кафедра філософії та методології науки**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник декана
з навчально-методичної роботи
філософського факультету
Дмитро НЕЛПА
«_____» _____ 2022 року

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ФІЛОСОФІЯ**

для студентів фізичного факультету

Галузь знань **10 Природничі науки,**

Спеціальність **104 Фізика та астрономія**

освітній рівень **Бакалавр**

Освітня програма **Фізичне матеріалознавство / Неметалічне матеріалознавство**

вид дисципліни **Обов'язкова**

Форма навчання **денна**

Навчальний рік **2025/2026**

Семестр **7**

Кількість кредитів **ECTS 4**

Мова викладання **українська**

Форма контролю іспит

Викладач: *Білоус Тетяна Миколаївна*, кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії та методології науки,

КИЇВ – 2022

Розробники: Білоус Тетяна Миколаївна, кандидат філософських наук., доцент
кафедри філософії та методології науки

Затверджено на засіданні кафедри філософії та методології науки
Протокол № 1 від «31» серпня 2022 року

Зав. кафедри _філософії

та методології науки Ирина Ірина ДОБРОПРАВОВА

Схвалено науково-методичною комісією філософського факультету
Протокол № 1 від «31» 08 2022 року

Голова науково-методичної комісії Ирина Ірина МАСЛІКОВА
(підпис)

Схвалено науково - методичною комісією фізичного факультету

Протокол № 12 від «31» серпня 2022 року

Голова науково-методичної комісії Олег Олег ОЛІХ _____

ВСТУП

1. Мета дисципліни – забезпечити засвоєння специфіки філософського осягнення дійсності, ознайомити із наявними філософськими концепціями, які розкривають поліфонізм та плюралізм філософського мислення, створити умови для формування світоглядно-методологічної культури студентів.

2. Вимоги до вибору навчальної дисципліни:

- До початку вивчення цього курсу студенти мають **знати** основні етапи та характеристики історико-культурного процесу, що базуються на знаннях шкільної програми дисциплін «Історії», «Людини і світ», «Художньої культури», «Етики».

- **Вміти** збирати та інтерпретувати інформацію щодо феноменів та явищ світу й культури, розуміти сутність філософських проблем, тем, ідей, вміти аналізувати філософські та наукові тексти;

- **Володіти навичками** сприйняття та аналізу інформації; критичного ставлення та прогнозування стосовно політичних, економічних, культурних подій та явищ.

3. Анотація навчальної дисципліни: дисципліна «Філософія» належить до переліку дисциплін вибору ВНЗ та викладається у 1-му семестрі бакалаврата 4-го року навчання при підготовці з галузі **природничі науки, автоматизація та приладобудування** в обсязі 120 годин (78 аудиторні години, 42 години - самостійна робота). Навчальна дисципліна «Філософія» дає можливість прилучити студентів до світоглядної та методологічної культури, накопиченої людством за всю історію свого існування, показати цілісний, інтегративний характер знань про навколишній світ, підкреслити принципову важливість для кожної людини її вільного світоглядного самовизначення, вибору активної життєвої позиції, творіння добра шляхом зміцнення власною діяльністю держави та суспільства. Філософія для майбутніх фізиків – це світоглядна і водночас методологічна основа, на базі якої відбувається засвоєння гуманітарних, загальноосвітніх, фундаментальних та прикладних дисциплін. Значною мірою саме завдяки їй стає можливий вихід свідомості студентів за межі вузькопрофесійної підготовки, орієнтація на загальнолюдські цінності.

4. Завдання (навчальні цілі) – навчити студентів самостійно орієнтуватись в палітрі філософських напрямків, течій і шкіл; сформувати вміння співвідносити філософські, світоглядні ідеї та теорії з практикою суспільного життя, включаючи дослідження граничних засад, найбільш загальних і глибоких ідей і принципів, які людина повинна використати в своєму житті та діяльності, в розумінні дійсності та ставленні до неї.

Дисципліна спрямована на формування наступних програмних компетентностей:

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК7. Навички здійснення безпечної діяльності.

ЗК8. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт

ЗК10. Прагнення до збереження навколишнього середовища.

ЗК11. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК14. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК15. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, їх місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у

розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ФК9. Здатність працювати з джерелами навчальної та наукової інформації.

ФК12. Усвідомлення професійних етичних аспектів фізичних та астрономічних досліджень.

ФК13. Орієнтація на найвищі наукові стандарти – обізнаність щодо фундаментальних відкриттів та теорій, які суттєво вплинули на розвиток фізики, астрономії та інших природничих наук.

5. Результати навчання:

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація 4. автономність та відповідальність)		Методи викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
од	Результат навчання			
	Знати:			
1.1	Історію формування і розвитку філософії, її основні проблеми, напрямки та школи	Лекція, семінар, самостійна робота	Усна доповідь, письмова контрольна робота, екзаменаційна робота	6
1.2	Специфіку методології пізнавального і ціннісного освоєння людиною дійсності	Лекція, семінар, самостійна робота	Усна доповідь, письмова контрольна робота, екзаменаційна робота	6
1.3	Понятійний апарат філософського знання	Лекція, самостійна робота	Письмова контрольна робота, екзаменаційна робота	7
1.4	Основні шляхи (способи) філософування	Лекція, семінар, самостійна робота	Усна доповідь, письмова контрольна робота, екзаменаційна робота	6
1.5	Основні філософські проблеми (буття, матерія, свідомість, людина, суспільство, природа, практика, пізнання, цінності тощо) та специфіку їх трактування в різних філософських школах	Семінар, самостійна робота	Усна доповідь, презентація самостійного дослідження письмова контрольна робота, екзаменаційна робота	7
1.6	Місце і роль філософії в суспільстві, її основні функції та задачі	Лекція, семінар, самостійна робота	Усна доповідь, письмова контрольна робота, екзаменаційна	8

			робота	
	Вміти:			
2.1	Самостійно опрацювати філософські тексти, здійснювати їх критичний аналіз	Семінар, самостійна робота	Усні доповіді, презентація самостійного дослідження, аналіз філософського тексту, екзаменаційна робота	7
2.2	Порівнювати світоглядні парадигми, ідеологічні і релігійні конструкції, концепції, виділяти їх сильні і слабкі сторони;	Семінар, самостійна робота	Усні доповіді, презентація самостійного дослідження, екзаменаційна робота	7
2.3	Оперувати понятійним апаратом розвивати мислення філософії, абстрактне	Семінар, самостійна робота	презентація самостійного дослідження, письмова контрольна робота, екзаменаційна робота	6
2.4	Обґрунтовувати і відстоювати власну світоглядну і життєву позиції, виявляти, ставити та вирішувати проблеми	Семінар, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, аналіз філософського тексту	7
2.5	Застосовувати отримані знання при аналізі і оцінці суспільних процесів та явищ	Семінар, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота	6
2.6	Аналізувати історико-філософський процес, предметну сферу різних філософських та природничих дисциплін.	Семінар, самостійна робота	Усні доповіді, презентація самостійного дослідження, екзаменаційна робота	7
	Комунікація:			
3.1	Використовувати знання іноземних мов для аналізу інформаційних інтернет-ресурсів, читання новітньої філософської літератури в підготовці до семінарських занять та написання	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, аналіз філософського тексту	3

	самостійних робіт;			
3.2	Презентувати результати проведених досліджень та здійсненої самостійної роботи у вигляді доповідей, повідомлень, есе, презентацій, конспектів;	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, аналіз філософського тексту	3
3.3	Вести полеміку стосовно філософських питань на основі володіння категоріально-поняттєвим апаратом філософії	Семінари	Дискусії	3
	Автономність та відповідальність:			
4.1	Самостійно шукати та критично опрацьовувати літературу з різних джерел;	Самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, аналіз філософського тексту	4
4.2	Вирішувати самостійно комплексні завдання, що поставлені в індивідуальних роботах;	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження,	4
4.3	Самостійно приймати та обґрунтовувати власні рішення	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, презентація самостійного дослідження, екзаменаційна робота	3

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни / Програмні результати навчання	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	3.1	3.2	3.3	4.1	4.2	4.3
ПРН13. Розуміти зв'язок фізики та астрономії з іншими природничими та інженерними науками, бути обізнаним з окремими (відповідно до спеціалізації) основними	+	+	+	+	+	+					+	+		+	+	+	+	+

поняттями прикладної фізики, матеріалознавства, інженерії, хімії, біології тощо, а також з окремими об'єктами (технологічними процесами) та природними явищами, що є предметом дослідження інших наук і, водночас, можуть бути предметами фізичних або астрономічних досліджень.																			
ПРН14. Знати і розуміти основні вимоги техніки безпеки при проведенні експериментальних досліджень, зокрема правила роботи з певними видами обладнання та речовинами, правила захисту персоналу від дії різноманітних чинників, небезпечних для здоров'я людини.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН17. Знати і розуміти роль і місце фізики, астрономії та інших природничих наук у загальній системі знань про природу та суспільство, у розвитку техніки й технологій та у формуванні сучасного наукового світогляду.	+	+	+			+	+			+	+	+	+					+	
ПРН19. Знати та розуміти необхідність збереження та примноження моральних, культурних та наукових цінностей і досягнень суспільства.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+				
ПРН20. Знати і розуміти свої громадянські права і обов'язки, як члена вільного демократичного суспільства, мати навички їх реалізації, відстоювання та захисту.	+	+	+	+	+	+					+	+			+	+	+	+	+
ПРН24. Розуміти місце фізики та астрономії у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.	+	+	+			+	+				+	+	+	+				+	

7. Схема формування оцінки:

Контроль знань здійснюється за системою ECTS, яка передбачає дворівневе оцінювання засвоєного матеріалу, зокрема **оцінювання теоретичної підготовки** – результати навчання (знання 1.1 – 1.6), що складає 40% від загальної оцінки та **оцінювання практичної підготовки** – результати навчання (вміння 2.1-2.6); (комунікація 3.1-3.3); (автономність та відповідальність 4.1-4.3), що складає 60% загальної оцінки.

Оцінювання семестрової роботи:

1. Усна доповідь, доповнення та участь в дискусіях на семінарах: РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.6, 2.1, 2.2, 2.4, 2.5, 2.6, 3.1, 3.2, 4.1 – 23 / 36 балів
2. Контрольна робота № 1: РН 1.1, 1.3, 1.5, 2.1, 3.2, 4.1, 4.2 – 5 / 7 балів
3. Підсумкова контрольна робота: РН – 1.1, 1.2, 1.3, 1.5, 1.6, 2.2, 2.3, 2.6 - 5 / 7 балів
4. Самостійна робота (Аналіз філософського тексту): РН 1.1, 1.4, 2.1, 3.2, 4.2 – 5 / 10 балів

Семестрову кількість балів формують бали, отримані студентом у процесі засвоєння матеріалу з усіх (двох) частин навчальної дисципліни. Загальна семестрова оцінка складаються із балів, отриманих за 1) аудиторну роботу (усні доповіді, доповнення та участь в дискусіях на семінарах), 2) самостійну роботу, 3) дві контрольні роботи. Всі види робіт в семестрі мають в підсумку:

* в максимальному вимірі 60 балів

* в мінімальному вимірі 36 балів

Критерії оцінювання:

• Усна відповідь:

5 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, використовуючи обов'язкову та додаткову літературу, першоджерела.

4 бали - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу. Допускаються несуттєві неточності.

3 бали – в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, не спирається на необхідну навчальну літературу, першоджерела. Має у відповіді суттєві неточності.

2 бали – не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки у відповіді.

• Доповнення / дискусія:

2 бали – доповнення змістовне, ґрунтовне, конструктивно доповнює обговорення теми.

1 бал – доповнення містить інформацію, що суттєво не розширює дискусію.

• Самостійна робота:

10-9 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, апелює до поглядів відомих філософів, демонструє самостійність, достовірність, незаангажованість письмової роботи.

8-7 балів - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність та достовірність в письмовій роботі. Допускаються несуттєві неточності.

6-5 балів - в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності.

4-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань.

Письмова контрольна робота:

8-6 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність, достовірність письмової роботи

6-2 балів - в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності.

1-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань.

Підсумкове оцінювання у формі іспиту:

Іспит у письмовій формі - РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.2, 2.3, 2.5, 2.6 – 24 / 40 балів. Екзаменаційна робота виконується у вигляді письмового завдання (відповідь на 2 **теоретичних** питання та 1 **практичне** завдання) та оцінюється у **40** балів: Теоретичні питання відповідають питанням, що розглянуті на лекції та семінарах. Практичне завдання складається з аналізу філософського тексту. Теоретичні питання оцінюються у 26 балів, практичне питання оцінюється у 14 балів.

Оцінювання теоретичного питання:

13-11 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, спирається на погляди відомих філософів, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність, достовірність, власну позицію.

10-7 балів - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному

розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє достатній рівень самостійності. Допускаються несуттєві неточності

6-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдання.

Семестрову кількість балів формують бали, отримані студентом у процесі засвоєння матеріалу з усіх двох частин та виконання самостійних робіт

Структура курсу: у курсі передбачено вступ та 2 змістових частини. Заняття проводяться у вигляді лекцій, семінарів, з використання інтерактивних методів навчання. Завершується дисципліна екзаменом.

Вступ **«Філософська пропедевтика»** присвячена розкриттю змісту понять філософія та світогляд, визначенню предмета, функцій методів філософії, її історичному розвитку.

Перша частина курсу «Історія філософії в її зв'язку з розвитком науки» розглядає основні філософські концепції з історії філософії в перспективі зв'язку філософії з наукою.

Друга частина курсу «Теоретична та практична філософія» розглядає основні фундаментальні проблеми філософії.

Оцінювання за формами контролю:

Види робіт		Семестрова кількість балів	
		Min – 36 бали	Max – 60 балів
Усна відповідь		«2» x 6 = 12	«5» x 6 = 30
Доповнення, участь в дискусіях		«1» x 6 = 6	«2» x 3 = 6
Самостійна індивідуальна робота	Аналіз філософського тексту	«6» x 1 = 6	«10» x 1 = 10
	(1 тексти за програмою)		
Письмова контрольна робота 1	наприкінці частини 1 – середина жовтня	«5» x 1 = 5	«7» x 1 = 7
Письмова контрольна робота 2	наприкінці частини 2 - кінець листопада	«5» x 1 = 5	«5» x 1 = 7
*у разі відсутності студента на семінарському занятті, розглянуті на семінарі питання відпрацьовуються у письмовій формі.			
Загальна кількість балів за аудиторну роботу складає 40% від семестрової кількості балів			

Підсумкове оцінювання у формі екзамену: екзаменаційне оцінювання відбувається в тестовій формі та оцінюється у 40 балів.

При простому розрахунку отримуємо:

	Семестрова кількість балів	Екзамен	Підсумкова оцінка
Мінімум	36	24	60
Максимум	60	40	100

Студент не допускається до екзамену, якщо під час семестру набрав менше 36 балів. Для допуску до екзамену студент має здати всі самостійні роботи. Екзаменаційна оцінка не може бути меншою за **24 балів** для отримання загальної позитивної оцінки за дисципліну.

Шкала відповідності:

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59
Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ І СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ п/п	Назва лекції	Кількість годин		
		Лекції	Практичні	Самостійна робота
Частина 1: Історія філософії в її зв'язку з розвитком науки				
1	Філософська пропедевтика Тема 1. Вступ до філософії	2		8
2	Тема 2. Антична філософія.	4	1	8
3	Тема 3 Головні ідеї філософії Середньовіччя й Відродження	2		8
4	Тема 4. Західноєвропейська філософія Нового часу та доби Просвітництва	2	1	8
5	Тема 5. Визначальні риси німецької класичної філософії	2	1	8
6	Тема 6. Західноєвропейська філософія від середини XIX по XX ст. Основні тенденції	2	1	8
7	Тема 7. Основні напрямки сучасної філософії	6	1	8
8	Підсумкова контрольна робота 1		1	
Частина 2: Теоретична та практична філософія				
9	Фундаментальні філософські проблеми Тема 8. Метафізика: основні метафізичні поняття та проблеми.	2	1	6
10	Тема 9. Філософія свідомості.	2	1	6
11	Тема 10. Філософія пізнання: основні проблеми епістемології як філософської дисципліни.	2	1	6
12	Тема 11. Філософія науки.	2	1	6
17	Підсумкова контрольна робота 2		2	
	ВСЬОГО	28	12	80

Загальний обсяг **120 год.**, в тому числі:

Лекцій – **28 год.**

Практичні – **12 год.**

Самостійна робота – **80 год.**

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

1. Філософія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / кол. авторів; за ред. Л.В.Губерського. – Харків: Фоліо, 2018.
2. Філософія: Хрестоматія: навчальний посібник для бакалаврів фізико-математичних та природничих спеціальностей / О.В.Комар, А.А.Кравчук, О.В.Руденко та ін.; загальна ред. д.ф. н., проф. Добронравова та к.ф.н., доц. Руденко. У 2х т. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2020
3. Марія Фюрст, Юрген Тринкс. Філософія. К.: Дух і літера, 2018.
4. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В.Губерського. – Київ.: Знання, 2009.
5. Філософія: Хрестоматія : навч. посіб. для бакалаврів фізико-математичних та природничих спеціальностей / О.В.Комар, А.А.Кравчук, О.В.Руденко та ін.; загальна ред. докт. філософ. н., проф. Добронравова. – Київ, 2010.
6. Петрушенко В.Л. Філософія : Навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти I-IV рівнів акредитації. – К.: Каравела, 2001.
7. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001 .
8. Філософія: Курс лекцій. Навч. посібник для студ. вузів / Бичко І.В. та інш. – Київ., 1993.
9. Філософія: Навч. посіб. для студ. і асп. вищ. навч. закл. / Надольний І.Ф. (ред.). – Київ, 2001.

Додаткова:

1. Августин Святий. Сповідь. – К.: Основи, 1996.
2. Адо П'єр. Що таке антична філософія Вид-во: Новий Акрополь. 2014.
3. Арістотель Політика. – К., 2003.
4. Боецій. Розрада від філософії. – К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002.
5. Вітгенштайн Л. Логіко-філософський трактат. – К., 1995.
6. Г'юм Д. Трактат про людську природу. – К., 2003.
7. Гоббс Т. Левіафан. – К., 2000.
8. Гуссерль Е. Криза європейської філософії // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. – К., 1996.
9. Декарт Р. Міркування про метод. – К.: Тандем, 2001.
10. Джеймс В. Що таке прагматизм. – К., 2000.
11. Кант І. Критика чистого розуму. – К., 2000.
12. Кант І. Прологомени до кожної майбутньої метафізики. – К., 2005. <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/Kant/index.htm>
13. Ліотар Ж.-Ф. Постмодерністська ситуація // Після філософії: кінець чи трансформація? – К., 2000 – С.71-90.
14. Лок Д. Два трактати про врядування. К., 2001.
15. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. – К., 1993.
16. Платон. Діалоги. – К.: "Основи", 1995.
17. Ортега-і-Гассет Х. Чиста філософія // Вибрані твори. – К., 1994. http://ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset_filosofia_ua.htm
18. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду. – К., 2001.
19. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. – К., 2001.
20. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат. – К., 2005.
21. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат. – К., 2005.
22. Фіхте Й.Г. Промови до німецької нації. – Івано-Франківськ. – Вид-во "Лілея-НВ", 2003. – С. 110–134.